

RIWISTA RUWAQ WIRAQUCHAMAN KARTA

HEADSS kaqwan Psicosocial nisqa suysuyqa q'ahu wayna sipas unqusqakunapi apaykachaynin

Vannya Cecilia Herrera Enriquez¹¹ Medicina Familiar y Comunitaria en el Centro de Atención Primaria III San Isidro, EsSalud-Red Prestacional Rebagliati, Lima, Perú

Riwista ruwaq wiraqucha,

Q'ahu wayna sipaskunaqa imaymana hinallataq sasachakuy munay qhali kayniyuqmi kanku, paykunap sayayninku wiñayninkutapas hinallataq runa kurkunkup wiñariynin, yuyayninkup yachasqan wiñariynin chayhinallataq psicosocial nisqa wiñayninkutapas haykurichispa. Chhaynapiyá, Perú suyupiq, 2020 watapi Encuesta Nacional de Relaciones Sociales (ENARES) nisqamanta hinaqa, sut'inmi 10 q'ahu wayna sipaskunamanta 7 q'ahu wayna sipaskuna maqanakuypiraq kasqankuta sut'inchakun (1). Chayyá, chay psicosocial nisqa suysuyqa, q'ahu wayna sipaskunapi ch'ikikunamanta t'aqap ruwana kayta munan. Chaypitaq, chaninchakun imaymana sasachakuykunata, chaykunataqmi kanku: llakichikuy, wañuchikuy, waq'a kay, munapayay, millay khunpa masipurapi ruway, alkul upyay, sayri pitay, druga pitaykuna ima (2). Chaymantapas, chaniyuq kaptinpas, sapa kutinmi chay psicosocial nisqa q'ahu wayna sipaskunamanta suysuyqa mana allin ruwasqa. Hinayá, huk qhipaman qhawariy k'uski kaq Estados Unidospi kay hampina wasiman haykuchisqa wawakunapi, kay psicosocial nisqa suysuyqa 5,3 % nisqallapim allin suysuy tukusqa karqan, kayqa pisi chaniyuq qusqa kaqtam kay unquymanta hark'akuy hampiman rikuchin (3). Chayraykum, hampina wasip huk k'itinkunapiqa, psicosocial nisqa suysuy ruwayta maskhakurqam. Hinallataq, Canadá suyupi, huk watupakuq k'uski Emergencia hampina wasip k'itimpi atiniyuq kay psicosocial nisqa suysuy ruwayta rikuchirqam, ch'ikiipi wawakuna tariyta allinchaspa ima (4).

Runa hampiypi llam'ak'akunaqa sapanka unqusqakunapaqmi hampiy yuyanchakuy qillqata ruwananku, sapa kuti hampiy ruwakunanta qillqaspa, chhaynallamantaq hayk'apkama kasqanta qillqaspa ima. Chaywanmi imakunam unquchik ch'ikikunamanta riqsiyta atikun, chaywantaq wiñaynintapas kallpanchanapaq. Hinallataq, khunan kamachiy qillqaman hina, Ministerio de Salud de Perú nisqapi q'ahu wayna sipaskunapaq tukuy kurkunkup qhali kay qhawaypaqqa, kimsa kutillapim kanan, sapankataq 30 minutullapas kanan (2). Ichaqa khunan pachakunapiqa Perú suyupiq manam unqupkunapaq akllasqa kunsulturiyukunaqa hunt'asqachu, nitaqmi q'ahu wayna sipaskunapaq tukuy kurkunkup qhali kay qhaway ruwanapaq kamachiypa nisqachallantapas hunt'ay kanchu. Chhaynallamantaq, tunpa unqusqa q'ahu wayna sipaskuna hampiypa huknin hampiy riqsichiyqa psicosocial nisqa suysuy, kay pisiwan sutichap (HEADSS) kaqwan, mayqinchus kay simikunamanta hurqusqa: "Home" (wasi), "Education" (yachay), "Activities" (ruwaykuna), "Drugs" (drugakuna), "Sex" (siksi) hinallataq "Suicide" (wañuchikuy). Chaymi, 1974 watapi yuyaykusqa karqan, ichaqa khunankamapas apaykchasqallam, usqhaylla, mana qullqillapaq, mana sasa llam'kanaq ima, unqusqakunata tapunapaq kasqanrayku (5). Chaymantapas, k'apaqchaykunatam qhawarichikamurqan, "Eating" (mikhuy) utaq "Safety" (chanin) (6) nisqakunatawanpas; chaymi intirnit hinallataq redes sociales nisqakuna apaykakanapaqpas k'apaqchaykunaqa kan (7,8) (1 tawla kaq).

Chaymi, allin kayninrayku hinallataq ancha chaniyuq kasqanrayku, kay pisiwan sutichap HEADSS kaq ruwana apaykachayta, kay hampina wasi Instituto Nacional de Salud del Niño San Borjapi q'ahu wayna sipas unqusqakunaman asuykunapaq yuyaychayku. Chhaynapim kay unqusqakunaman tapuriy tapurisqaqa allinchakunqa, chhaynawantaq kamachiypaq nisqallantapas hunt'achikunqa (2), hinallataq ch'ikiipi unqusqakuna tariytipas yanapallanqataq. Hinallataq, hampina wasip wak k'itimpi q'ahu wayna sipaskunap qhali kaynin qhawanakunapi, warmikuna hampiq yachay k'itipi, kayninchispaq kawsachiq ch'añakunamanta yachay k'itipi utaq Emergencia nisqa k'itipi atiniyuq apaykachaytapas yuyaychayku.

Kay hinata sitakun:

Herrera Enriquez VC. Uso de HEADSS como herramienta de tamizaje psicosocial en pacientes adolescentes. *Investig Innov Clin Quir Pediatr.* 2024;2(1):79-80. doi:10.59594/iicqp.2024.v2n1.86

Tupaqnin qillqaq:

Vannya Cecilia Herrera Enriquez
Dirección: Calle La Perricholi 265, San Isidro. Lima
Teléfono: +51956000328
Correo electrónico: vannya.1996@gmail.com

ORCID iDs

Vannya Cecilia Herrera Enriquez
 <https://orcid.org/0000-0001-5507-9527>

Chaskisqa : 07/02/2024

Kamachisqa : 28/02/2024

Qhawachisqa : 22/04/2024

Kay qillqasqaqa, Creative Commons Attribution 4.0 Internacionalpaq lisinsiyawanmi.

Copyright © 2024, Investigación e Innovación Clínica y Quirúrgica Pediátrica.

I kaq tawla. Sapa kuti tapukuykuna kay psicosocial nisqa suysuy apaykachasqankumanta HEADSS nisqa kaqwan q'ahu wayna sipas unqusqakunapi.

PISIWAN SUTICHAQ	ATIKUNA TAPUYKUNA
H – Wasi ayllu	¿Maypitaq tiyanki? ¿Hayk'a unayñan chaypi tiyarqanki? ¿Pitaq qamwan wasiykipi tiyan? ¿Uywakunayuqchu kanki? ¿Wasiykipi allinchu tarikunki? ¿Allinchu tiyasqayki ayllupi tarikunki?
E – Yachay	¿Maymantaq yachay wasiman rinki? ¿Ima ñiqipim yachay wasipi kachkanki? ¿Imataq yachay wasipi gustasunki utaq mana gustasunkichu? ¿Ima yachaytaq aswan munasqayki utaq aswan pisi munasqayki? ¿Yachay wasipi allinchu tarikunki? ¿Imaynataq kaliphikasiyunnikikuna kachkan? ¿tukuruspaykiri imatataq ruwayta munanki?
A – Ruwaykuna	¿Imatataq kusirikunaykipaq ruwanki? ¿Imatan khunpaykikunawan kusa ruwankichik? ¿Allin khunpayki kanchu? ¿Ima klupki utaq ikipupipas pukllanki? ¿Tilwisisyunta qhawankichu icha kumputarurantachu? ¿Llank'ankichu? ¿Kurku kallpachakuyta ruwankichu?
D – Drugawan pisi mikhuywan	¿Mayqim khunpaykipas pitanata pitanachu icha upyanchu? ¿Hayk'apllapas pitarqankichu? ¿Hayk'apllapas drugakurqankichu? ¿Hayk'a kutitataq sapa p'unchaw mikhunki? ¿Misk'i rurukunata icha q'umir yuyukunatachu mikhunki? ¿Kusisqachu kurkuykiwan kachkanki?
S – Yuyaypa qhali kaywan wañuchikuymanta ch'ikiwan	¿Hayk'apllapas ancha llakisqachu karqanki, hinapitaq yuyaykurqanki kurkuyki k'irikunaykipaq? ¿Hayk'apllapas kurkuyki k'irikunaykipaq kallpachakurqankichu? ¿Khunanpuniri llakisqachu tarikuckhanki? ¿Hayk'apllapas wasiykimanta ayqikurqankichu? ¿Imaynataq tuta puñuchkanki?
S – Qispikuy	¿Redes sociales nisqayuqchu kanki? ¿Intirnitpi runakunata riqsirqankichu? ¿Awtu ukhupi kaspaykiqa, ¿Awtpi ñañu chumpiwan churakunkichu? ¿Wisiklitapi purinki chayqa, ¿Uma hark'akuna ch'ukuwan churakunkichu? Wasiykipi utaq wasipura tiyasqaykipi, ¿Kanchu wañuchina armakuna?
S – Kayninchik kay	¿Hayk'apllapas piwanpas riqsinakurqankichu? ¿Qhari irqikunawan, warmi irqikunawanchu ichapas iskayninwanchu? ¿Hayk'apllapas warmiqhari puñuyki puñurqankichu? ¿Hayk'a warmiqhari puñuykiyuqtaq karqanki? ¿Hayk'a watayuqmi karqanki ñawpaq kutipi warmiqhari puñuyki puñusqaykipi? ¿Hayk'apllapas pipas mana munasqaykiman hina llamiykurqankichu utaq mana munasqaykita ruwachisurqankichu? ¿Iskayachkankichu?

Qatiq qillqamanta q'apaqchasqa: Katzenellenbogen R. HEADSS: the "review of systems" for adolescents. Virtual Mentor (6) y Programa Nacional de Salud de la infancia. HEADSSS (8).

Qillqaqkunap yanapaynin

Chay qillqapi rimaykunap niyninwan ruwayninwan, hunt'a kay huñuynin, sapankachiynin, qillqa t'ikraynin hinallataq allichakuyki tukupay qillqaynin ruwasqantam qillqaqqa takyachin.

Yachay maskhay ruwanapaq qullqi qusqamanta

Kay yachay maskhay qillqaqa, qillqaqpa qullqinwan ruwasqan karqan.

Chanin kay ruwaykuna

Manam ruwachikunchu.

Qillqaqpaq kikin intiririnkuna

Qillqaqqa kay yachay qillqawanqa manam ima paypa munaynin nitaq qullqi maskhanayuqchu.

MAYMANTA YACHAY HURQUSQA QILLQAKUNA

1. Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia. Niñas, Niños y Adolescentes en el Perú: Análisis de su situación al 2020. Resumen Ejecutivo [Internet]. Lima; UNICEF: 2021 [citado el 4 de febrero de 2024]. Disponible en: [https://www.unicef.org/peru/media/12141/file/Resumen %20Ejecutivo: %20Situaci %C3 %B3n %20de %20ni %C3 %B1as, %20ni %C3 %B1os %20y %20adolescentes %20en %20el %20Per %C3 %BA %20.pdf](https://www.unicef.org/peru/media/12141/file/Resumen%20Ejecutivo:%20Situaci%C3%B3n%20de%20ni%C3%B1as,%20ni%C3%B1os%20y%20adolescentes%20en%20el%20Per%C3%BA%20.pdf)
2. Ministerio de Salud del Perú. Norma técnica de salud para la atención integral de salud de adolescentes [Internet]. Lima: MINSA; 2019 [citado el 4 de febrero de 2024]. Disponible en: <https://bvs.minsa.gob.pe/local/MINSA/5017.pdf>
3. Addison J, Herrera N, Tuchman L, Bokor B. HEADSS Up! Missed Opportunity for Psychosocial Screening in Hospitalized Adolescents. Hosp Pediatr. 2021;11(4):417-421. doi: 10.1542/hpeds.2020-000216
4. an Amstel LL, Lafleur DL, Blake K. Raising our HEADSS: adolescent psychosocial documentation in the emergency department. Acad Emerg Med. 2004;11(6):648-55. doi: 10.1197/j.aem.2003.12.022
5. Cohen E, Mackenzie RG, Yates GL. HEADSS, a psychosocial risk assessment instrument: implications for designing effective intervention programs for runaway youth. J Adolesc Health. 1991;12(7):539-44. doi: 10.1016/0197-0070(91)90084-y
6. Katzenellenbogen R. HEADSS: The "Review of Systems" for Adolescents. Virtual Mentor. 2005;7(3):virtualmentor.2005.7.3.cprl1-0503. doi: 10.1001/virtualmentor.2005.7.3.cprl1-0503
7. Norris ML. HEADSS up: Adolescents and the Internet. Paediatr Child Health. 2007 Mar;12(3):211-6. doi: 10.1093/pch/12.3.211
8. Ministerio de Salud de Chile. Norma Técnica: Programa Nacional de Salud de la Infancia [Internet]. Santiago: MINSAL; 2014. Disponible en: [http://www.saludinfantil.org/Programa_Salud_Infantil/Programa_Salud_Infantil/Anexo %20201.- %20HeadSSS.pdf](http://www.saludinfantil.org/Programa_Salud_Infantil/Programa_Salud_Infantil/Anexo%20201.-%20HeadSSS.pdf)